

Boazodoallu – eallinvuogi máhtut

SOLVEIG JOKS

Álgu

Boazodoallu lea leamaš mánja čuohtejagi Sámis ja áiggiid čađa leat sosiála organiserenvuohki, johtolagat ja barggut mealgat muddui bisuhuvvon. Muhtun barggut leat jávkan, ođđa barggut leat bohtán sadjái, ođđa áigá-saš teknologijja lea váldon atnui ja boazodoalu guovlluid stáhtat leat stivregoahtán boazodoalu. Boazodoallu lea otná almmolašvuodas oidnojuvvon ealáhussan, muhto boazodoallu lea maiddá eallinvuohki mii oanehaččat daddjon lea eallin mas measta buot áigi lea čadnon boazodollui ja olles bearaš oassálastá. Eallinvuohki lea čilgejuvvon lagabui sierra kapihttalis. Boazodoalus leat sihke báike- ja siidadoalut masa juohke bearašlahttu gullá. Mánát čadnojuvvojit boazodollui go ožžot iežaset mearkka ja dađistaga bohccuid. Sii servet bargguide nugo gárddástallamiidda, čohkkemiidda ja leat muđui boazodoalu báikedoalus gos sii leat skuvlavácedettiin. Skuvla leage dat ásaš mii čatná ollu mánáid áiggi. Mánát ohppe ovdal boazodoalu bargguid go orro báikedoaluin mat ledje siidda lahka. Muhto go 9-jagi skuvla¹ álggahuvvui Finnmárkkus iešguđetge áiggi 1960-logu gaskkamuttus, de lea oahppan báike- ja siidadoaluin unnon. Ovdal go álggahuvvui 9-jagi skuvla Guovdageidnui gaskkamuttus 1960-loguid, de lei 7-jagi skuvla mii lei heivehuvvon boazodoalu johtimii, nugo omd. álggii skuvla maŋŋá go mánát ledje ollen fas dálveorohahkii Guovdageainnu suohkanii. Siida- ja báikedoaluin ohppe mánát bargguid go ledje oaidnimin maid ollesolbmot barge ja dađi mielde serve sii ge bargguide. Duhkoraddan govahalai ollesolbmuid bargguid ja dat šattai maid seammás oahppan.

Mun jearan dán artihkkalis mat boazodoallomáhtu dovdomearkkat leat ja man láhkái mánát dan ohppet. Mo lea dát máhttu skuvlamáhtuid ektui, ja

¹ Dál 10-jagi skuvla.

mii lea máhtu erenoamášvuohta? Makkár doaibma lea boazodoallomáhtus? Empiriija maid geavahan lean viežžan iežan girjjis ja filmmas mat goap-pašagat leat almmuhuvvon Dieđut-ráiddus: *Boazodoalu máhtut áiggis áigái. Árbevirolaš oahpaheapmi boazodoalus ja etniid doaibma dan oktavuodas* (Joks 2007a) ja filmmas *Ailo čavge davás/Ailo Sets Out North* (Joks 2007á). Dán artihkkala empiralaš materiála lea dasto seamma go girjji ja filmma ráhkadeames. Jearahallamat girjjis boazosámenissonolbmui leat dahkkon Guovdageainnus 2002 čavčča. Lean filbmen Aillo, su bearraša ja siidaguimmiid geasi 2003 rájes gitta 2005 rádjái. Ailo lei 11 jahkásaš go filbmegohten. Son gullá suolohasaide, mii mearkkaša ahte mearra lea guovddážis sihke johtalettiin ja muđui dan áigodagas go bearaš lea geasseorohagas.

Boazodoalu máhtu iešvuođat

Boazodoallomáhttu gullá árbevirolaš máhttovuogádahkii go dat fievrriduvvo buolvvas bulvii unnit eanet rievddakeahtá. Seammás lea boazodoallomáhttu maiddái álgoálbmotmáhttu go eatnašat boazodoalliin leat álgoálbmogat. Árbevirolaš máhttu lea ollu digaštallon servodatdiehtagis. Máhttovuogádaga namahusat mat dájvá geavahuvvojit leat *Traditional knowledge* (TK) dahje *Traditional ecological knowledge* (TEK). Árbevirolaš máhttu biddjo maid dájvá ovtta *Indigenous knowledge* (IK) máhttovuogádagain máid sáhtáši jorgalit álgoálbmogiid máhttun. Báikkálaš máhttu ja praktihkalaš máhttu leat eará namahusat mat gullojit dájvá ovtta árbevirolaš máhtuin. Dát máhttonamahusat biddjojit maiddái vuostebeallin dieđalaš dahje oarjemáilmmi máhtuin. Digaštalliid gaskkas ii leat dattetge ovttaoavilvuohta mii árbevirolaš máhttu dahje álgoálbmot máhttu lea. Muhtumat bidjet álgoálbmot máhtu vuostebárran dieđalaš máhttui. Earát fas čuočuhit ahte eai leat čielga ráját árbevirolaš – ja dieđalaš máhtu dahje oarjemáilmmi máhtu gaskkas. Agrawal (1995) omd. vuosttilda juohkima oarjemáilmmi ja álgoálbmoga máhtu gaskkas. Son oavivilda baicce ahte lea jierpmáleappo dohkkehit erohusaid kategoriijaid siskkobealde ja nu sáhttet baicce gávdnot seammaláganvuođat oarjemáilmmi ja álgoálbmot máhtus. Kalland (2000) ges oavivilda ahte leat erohusat álgoálbmoga ja dieđalaš máhtu gaskkas. Son jearrá baicce man stuora erohusat leat álgoálbmoga máhtu ja eará máhttošlájaid gaskkas nugo báikkálaš, árbevirolaš ja geavatlaš máhtu gaskkas. Dei, Hall ja Rosenberg (2000) eai loga álgoálbmogiid máhtu

sáhttit oaidnit aivve báikkálaš fenomenan go dat rasttilda kultuvrralaš ja historjjálaš rájáid ja geográfalaš sajiid. Sii čilgejit ahte álgoálbmotmáhtu lea sosiála joavku čohkken sihke historjjálaš ja dálá vásáhusaid bokte. Álgoálbmotmáhtuid leat olbmot háhkan ásadettiin guhkit áigge vissis guovlluin. Ođđa máhttu lea fuomášuvvon oahppan- ja bargoproseassaid bokte, ja nu leage máhttu soddjil dan sadjai go stirdon.

Eamiálbmogiid organisašuvnnat leat čujuhan ahte árbevirolaš máhtus ii leat nu ollu sáhka dan agis, muhto das man vuogi mielde máhttu háhkkovuvvo ja geavahuvvo. Máhtu sosiála oahppan- ja sirdinproseassat dahket dan árbevirolažžan (Andersen 2002: 13). Go ahki ii deattuhuvvo, de mun dulkon dan ahte máhttu maiddáid ođasmahtto vaikke lea gal agis maiddáid sáhka go dat fievrriduvvo buolvvas bulvii. Dán artihkkalis mun guorahalan mat bealit leat mávssolaččat mánnái oahppat go galgá birget boazodoalus ja makkár mearkkašumit guovllus leat.

Álgoálbmotmáhtu doaba lea ávkálaš go dat čujuha maiddáid álgoálbmogiidda main lea dat máhttu ja geaidda máhttu gullá. Boazodoallomáhttu lea maiddáid unnán váldon atnui riikkaid lágaide ja njuolggadusaide, mat gusket ealáhussii. Sin máhttu ii balljo biddjo vuodđun go mearrádušat mat gusket sidjiide ja sin ealáhussii dahkkojuvvojit (Joks – Magga – Mathiesen – Henriksen 2006). Boazodoallomáhttu lea maiddáid álgoálbmotmáhttu, go eanaš boazodoallit leat álgoálbmogat. Stáhtat eai leat dohkkehan boazosámiide ráđđejumi dahje iešstivrejumi eatnamiiddiset badjel.

Sisabahkkemiid geažil leat sin eatnamat gáržon, mii fas gáržuda sin ealáhusa. Boazosámit geat ellet njealji riikkas, leat maiddáid áiggiid čađa vásihan sisabahkkemiid iežaset árbevirolaš johtinguovlluide. Ollu diggeáššit duođaštit nákkuid mat leat boazodolliid ja earáid gaskkas, geat maiddáid ávkkástallet dahje háliidit ávkkástallat daid seamma guovlluid gos bohccot lihkadit ja guhtot. Boazodoallomáhttu lea dasto álgoálbmotmáhttu, mii lea áiggiid čađa fievrriduvvon ođđa buolvvaide dain guovlluin gos boazodoallu lea leamaš. Dattetge ii leat sin máhttu dušše báikkálaš máhttu, go boazodoallu doaimmahuvvo mángga guovllus máilmmis.

Boazodoallu eallinvuohkin

Boazodoallomáhtu fievrridit ja háhket olbmot guovlluin gos doaimmat lunddolaččat leat. Dábálaččat háhket mánát máhtu go oassálastet ovttas olles-olbmuiguin, ja sii ohppet maiddá iežaset vásáhusaid bokte sihke barggaddettiin ja vánddardettiin. Sii ohppet dasto guldaleami, dárkuma ja vásáhusaid bokte. Boazodoallu leage eallinvuohki, mas olles bearaš oassálastá. Thomas Højrup (1989) geavaha doahpaga *levevilkår* dahje eallineaktu čilgedettiin mii eallinvuohki lea. Eallineaktu čatná oktii olbmuid eallinvugiid. Dát doaba addá vejolašvuoda guorahallat mo olggobeale eavttut buktet sihke vejolašvuodaid ja hehttehusaid olbmuid eallimii. Eallinvuohki lea dasto juoidá masa mii oahpahallot mánnávuodas juo ja juoidá mii mearrida ii dušše eaŋkil, muhto stuorra oasi min beaivválaš doaimmain (Højrup 1989: 27–30).

Åsa Nordin (2007) lea geavahan eallinvuogi teoriijaid vuodđun go lea guorahallan makkár árvvut sámi boazodoalus leat mat geasuhit ja movttidahttet boazodolliid álggahit dahje joatkit boazodoalu. Son lea gávnahan ahte sámi boazodoalloeallinvuogis fertejit leat njeallje juolggi sajis, nammalessii fuolkevuolta, boazodoalli, báikedoallu ja siida. Dát njeallje juolggi gullet oktii, ja jus okta dain váilo, de dutki ferte jearrat alddis lea go son guorahallamin sámi boazodoalu. Dasa lassin oaivvilda Nordin ahte go eallinvuogi teoriijat leat vuodđun guorahallamiidda, de ferte dutki vuhtiiváldit golbma dási, main buohkain leat váikkuhusat eallinvuohká, nammalessii ekonomalaš, juridihkalaš/politihkalaš ja ideologalaš dássi. Ekonomalaš dássi sisttisoallá buvttadeami, gálvojođu ja bálvalusdoaimma. Juridihkalaš/politihkalaš dássi stivre doaimmaid ekonomalaš dási sikkobealde. Stáhta lea ovddidan lágaid mat stivrejit ovttaskas olbmo doaimma ja masa dat ferte iežas heivehit. Dássi mii duođaid stivre boazodoalli doaimmaid ja mii bidjá dasa sisdoalu ja mearkkašumi lea nu gohčoduvvon ideologalaš dássi. Ideologalaš dásis leat norpmat ja árvvoštallamat mat gávdnojit min juohkebeaivválaš eallimis, ja man vuodul boazodoalli doaimmaha ealáhusas. Dát golbma dási gávdnojit juohke eallinvuogis ja daid ii sáhte garvit eallinvugiid guorahaladettiin. Boazodoalliid báikedoalu ulbmil ii leat šaddat rikkisin boazodoaluin, muhto sáhttit eallit dainna ja fievrridit árbbi viidasut. Dan vejolašvuoda maid sii leat ožžon vanhemiiddáseaset, háliidit sii hálddašit ja addit seamma vejolašvuodaid boahttevaš buolvvaide. Árbi ja ideologiija mearkkaša ollu boazodoallái go vällje joatkit boazodoaluin

(Nordin 2007: 132–140). Njeallje juolggi – fuolkevuolta, boazodoalli, báikedoallu ja siida – mat Nordina mielas galget leat sajis jus galgá sáhttit gohčodit dan sámi boazodoallun leat mu áddejumi mielde oasis boazodoalu sosiála organiseremis. Dávjá lea fuolkevuolta mii čatná moadde dahje moanat báikedoalu oktasaš siidii man ulbmil lea ovttas gohkket ealu. Sáhtášii lasihit dása ahte boazodoalu jođihit dáinna lágiin gáibida máhttoviidodaga. Nugo mun ádden Højrup (1989) de eallineavttut mat bohtet olggobealde váikkuhit olbmuid eallinvuohkáihke buori ja heajos láhkái. Nordin (2007) maiddá čuoččuha ee. ahte juridihkalaš/politihkalaš dássi stivre doaimmaid mat leat ekonomalaš dási siskkobeaide. Almmolaš politihkka váikkuha maiddá dasa mo máhtu lea vejolaš fievrridit boazodoalus ja makkár árvu dasa addojuvvo. Boazodoallomáhttu lea otná servodagas rašes dilis, seammás go dat lea guovddážiis jus galgá sáhttit bisuhit boazodoalu eallinvuohkin. Dilli máhtu dáfus lea rašši go stáhta politihkka bidjá rájaid dasa mo máhtu odne sáhttá fievrridit. Ballu lea maiddá ahte máhttu jávká jus dat ii leat geavahusas, mii boahťa ovdan boazodolliid jearahallamiin oarje-Finnmárkku boazologu raporttas (Joks – Magga – Mathiesen – Henriksen 2006).

Stáhta politihkkii gullet maiddá skuvladiilálašvuodát. Sáhttá dasto jearrat mo skuvla lágida oahpahusa ja mo dat lea heivehuvvon árbevirolaš ealáhusaid ektui. In áiggo dás vástidit gažaldaga, muhto áiggun čájehit mo árbevirolaš oahpaheapmi boazodoalus spiehkasta árbevirolaš skuvlaoahpaheamis. Gávdnjojit dieđusge eará hehttehusat go skuvla dasa ahte lea váttis bisuhit ja fievrridit boazodoallomáhtu. Hehttehusat leat omd. fálddagat mat gávdnjojit servodagas ja mat leat mánáid ja nuoraid olámuttus. Teknologijja omd. buktá ođđa fáldagaidda nugo spealuid, filmmaid ja muđui eará gula-hallanvugiid.

Boazodoallomáhttu fievrriduvvo ja oahpahuvvo eanáš dan guovllus gos doaimmat leat. Oahpaheapmi ja oahppan dahkko dávjá barggadettiin, jođedettiin, muitalettiin, dárkkodettiin ja muđui olbmo iežas vásáhusaid bokte. Bertil Rolf (1995) čuoččuha ahte árbevierus lea kultuvrralaš joatkka ja dat mii sirdašuvvá, joatká doaimmamis otná áiggis. Árbevirolaš joatkka ii dárbbáš dattetge leat áibbas seamma go dat mii lei ovddežiis, muhto dattetge ferte sulastahttit dan. Árbevierus ii leat sáhka, Rolf mielde, dušše máhtu sirdimis, muhto lea sáhka das mo fievrridit jurdda- dahje doaimmaminstara nuppiide. Jurdda- dahje doaimmaminstara fievrrideapmi

mearkkaša, ahte B sirdá C:ii maid ieš lea oahppan A:as rievdatkeahttá dahje unnit rievdadusaiguin (Rolf 1995: 146–147).

Guovlluid mearkkašupmi oahppama dáfus lea stuoris. Boazodoallu ii doaimmahuvvo aivve ovttá sajis miehtá jagi, muhto dan doaibmanviidodat lea siseatnamiid rájes gitta riddoguovlluid rádjái. Máhttit oaidnit, dovdat ja dádjadit² leat dehálaš dáiddut boazodoalus ja maid oahppá go vánddarda duovdagiin.

Oaidnit, dovdat ja dádjadit

Ovdal go mánná sáhtta okto vánddardit, de ferte leat álggos vuos čuvodan mielde nu ahte lea oahppan oaidnit. Ferte oahppat oaidnit geainnuid, oaidnit gokko galgá garvit, oaidnit gokko ii leat soavli, oaidnit gokko soavlerokkit leat ja oaidnit jierjaid. Muhtun mu informánttain, Máret Ánná muitala man duhtavaš son lei dan giđa go fáhkkestaga njázudii ovdal go gerge johttát. Dalle beasai su bárdni oahppat vánddardit losses siivvus. Son muitala:

Na, eatnamiid gal ferte dovdagoahtit ovdal go okto bijada. Lea dárbbášlaš diehtit makkár eatnamat leat, ja galggašii leat maiddái oahppan oaidnit geainnuid ja buot ovdal go meahccái vuolgá vánddardit. Ja leage nu dehálaš, ahte mánná lea mielde go don vánddardat, álo han dat oaidná ahte nie dat galgá, garvit dakko gokko ii ábut mannat. Giddat erenoamážit lea hui váttis, muhto ii dat ábut, don fertet maid oaidnit gokko ii leat soavli ja gokko lea. Mannan giđa lei hui soavli, go mii dás johttáimet. Das gal šattai oppa ollu maid oaidnit. Šattai nu ollu garvit. Oainnat dál mañemuš áigge lea leamaš nu heittot, diet goavvejagit, hirbmat ollu muohta ja nu dálvi badjel duoddara. Dalle mánát eai oahppan dies maidege. Mun oidnen mannan giđa, ahte dál gal ferte čáhcesuohppaga maid mannat. It don ábut mannat doppe vuollegis jogaid, go doppe gal lea juo dulvi. Ferte garvit čáhcesuohppagiid ja oaidnit gokko soavlerokkit leat, ja gokko don garvvát daid. Ja mu mielas lei hui buorre go bodii diekkár gidđa. Oidnen mannan giđa, ahte dat lea johtán aivve geaiggojulggiid skohter alde. Ja nie maid nugo lea leamaš dál, eai han cukŋot ban leamašange. It don vuolgit gal sáhte ovdal go skávvu bures, ii dárbbáš jur cuoŋu, muhto go skávvu de gal jasat juo guddet. Go iddesidjii orru, de lávejit skávvtut go nie beaivvádat lea leamašan. Diekkárat dat lea maid mii oahpahit šaddat,

² Mearkkašumis deaivat dohko gosa lea juodus dahje gávdnat suoji heajos dálkkis.

ja go mánát besset čuvodit, de gal birgejit doppe. Nu lea dál čakčat maid, ferte jieñaid oaidnit, ja gokko ii ábut mannat, ja gokko ábuha mannat, nu dat lea.

Máret Ánná ráhkkanahttá máná duohta dillái go son diehtá ahte olmmoš ii sáhte álo vuordit, ahte lea buorre siivu jođedettiin. Máret Ánná oaivvildage ahte máná ferte ieš vásihit ovdal go sáhtá diehtit ja áddet mo lea omd. johtit heajos siivun. Easka dalle lea vejolašvuohta diehtit mo galgá eastadit váralašvuođaid. Máná ráhkkanahttit váttis dilálašvuođain birget, soahpáge oktii Ingolda (2003) oaiviliin, ahte máhttoviidodat lassána go máná fuomášahttojuvvo ieš čuolmmaid čoavdit. Váhnendoaibma šaddáge láchit dilálašvuođaid gos mánás alddis lea vejolašvuohta vásihit ja dan vuođul ipmirdit, iige dušše oažžut nuppi olbmos dieđuid. Easkaálgi gártá aktiiv- valaš doaibmamin oahppat. Dalle son geavaha geahččan-, guldalan- ja dovdamáidduid. Jus máhttu livččii dušše teorijja dásis, de ii livčče dehálaš ahte easkaálgit galggaše ieža oaidnit dahje vásihit objeavttaid dahje meark- kaid fysalaš máilmmis. Máná oahppá go lihkada máilmmis, dutká dan, dahje dušše guldala dan, ja fuomáša mearkkaid mat čájehuvvojit sutnje (Ingold 2000).

Hárjánit oaidnit lea vuosttas maid máná šaddá oahppat, ja mii dahkko álggos vuos čujuheami bokte. Ollesolmmoš fuomášuhtá máná go čujuha duovdagiidda ja elliide. Fuomášuhtin dahkko go ollesolmmoš čujuha mihtilmas bohccui seammás go namuha dan, omd. *gálbenjun girjebađat muzetčuoivvat čearpmat*³, mii govvida bohcco hámi ja agi. Čujuheapmi ferte dahkkot dassáži go máná lea oahppan namahusaid. Helena Ruotsala (2005: 35) oaivvildage ahte visuála muitu lea guovddáš máhttu boazodoalli lihkestuvvamis.

Maŋŋá go máná lea oahppan maid galgá oaidnit almmá čujuhemiid haga, de maiddá dovtagoahhtá ieš bohccuid, eatnamiid ja duovdagiid. Go dovda bohccuid olgguldas hámi bokte, de áicá jođánit iežas siidda bohccuid go leat mastan kránnjásiidda čorragiidda. Dovdat bohccuid mihtilmasvuođaid, nugo bohcco mii lea oaivugas, bohcco mii orru ealu ravddas, guovdu dahje lea dakkár mii bázada leat dárbašlaš dieđut. Go bohcco mihtilmasvuođaid dovda, de lea maid vejolaš fuomášit go soamis váilo ealus.

³ Bohcco namahusat gávdnojit eambo Nils Isak Eira girjii *Bohccuid luhte* (1994).

Olmmoš ferte dádjadit iešguđetlágan dálkkiin ja siivvuin dohko gosa lea jođus. Dasa lassin ferte maiddái oahppat oaidnit omd. gokko lea buoremus johtit. Ferte čuovvut mielde mo dálki ja siivu lea, nu ahte diehtá goas ja gokko lea buoremus johtit. Nubbi informánta, Mihkkal-Elle lea maiddái bajásšaddan boazodoalus, gos bargá áin odnege. Son lohká ahte boazodoalus ferte olmmoš oahppat dádjadit. Olmmoš ferte oahppat dovdat eatnamiid, bohccuid olgguldas hámi ja maiddái bohcco dahje bohccuid luonddu, nugo Elle dás lohká:

Deaivat lea buot ovddemuš maid galgá oahppat, ja dasto oahppat diehtit geainnuid. Go ealu maid vuodjá, ahte ii vuoje summal, sáhtá vaikke suddái mannat ja ádjagiidda dahje jekkiide. Dat galgá dovdat geainnuid, vaikke ii leat vánddardan dakko, justa dakko, muhto galgá áigá dovdat gokko heive vuodjit, mohkastit ja oahppat diehtit ahte ii galgga jieŋaide mannat, ja dat lea ollu maid galgá vuohččan oahppat. Ja de oahppat mearkkaid dovdat. Go dovdat ja deaivat vuos álggos oahppá, de gal juo oahppá dan eará gal. Eatnamiid dovdat ja mearkkaid dovdat, ja bohcco luonddu maid dovdat, justa goas boazu sáhtá mannat, goas dat lea dakkár dálki ahte dál gal lea boazu ruvgalan. Go veahá bivalda, de boazu vuolga ruvgalit ja vázza maid. Nugo dáid muttuid go bivalda, de lea hirbmat vázzi, guoppar hakso, diet boares guohca guobbarat. Ja dán jagi lea erenoamáš vázzi boazu, biedgana. Na, dál lea nu bivval ja guobbarat haksojit, unnán muohta, dan čađa hakso guoppar. Ii guoppar hakso nu go lea buolaš, dat ii hakso. Dál lea nu vázzi dán jagi eallu, biedgana dat nu hirbmadit. Olmmoš han gal oahppá boarásmanbeaivái maid.

Nugo Máret Ánná dás ovdal logai, de maiddái Elle deattuha man dehálaš lea oahppat dádjadit. Elle lohká ahte olmmoš galgá dovdat geainnuid, vaikke ii leat vánddardan dakko, de galgá liikká dovdat gokko heive vuodjit. Ovdal go olmmoš ieš sáhtá mearridit, de ferte gal ovdal vásihan sullasaš dili dahje oahppan dulkot dilálašvuodaid. Go Elle dás oaivvilda ahte olmmoš ferte dovdat geainnuid, vaikke ii leat johtán justa dákkko, de dulkon mun dan ahte olbmos ferte leat ovddalgihtii vásáhus sullasaš johtolagain dahje oahppan dulkot iešguđetlágan dilálašvuodaid. Olmmoš ferte vuosttažettiin oahppan johtolagaid dovdat, dulkot daid ja dasto mearridit dan vuodul. Johtolagaide gullet sihke dálkkádat, siivu ja duovdaga iešvuodát. Elle nitala ovdamearkka dihtii, ahte go bohccot álget čuskkodit, de diehtá ahte dalle boahtá garra dálki.

Go Elle dás namuha ahte olmmoš galgá diehtit mo johtit vaikke ii leatge justa dáikko ovdal johtán, de soahpá dat oktii geavatlaš oahpaheami dovdomearkkain nugo Bertil Rolf (1995) čilge daid. Son gohčoda *gelbbolaš geavatlaš máhttun* go lea sáhka doaimmain, maidda eai gávdno čielga njuolggadusat mo ášši čoavdit. Dalle lea dilálašvuohta ja konteaksta mat addet vuodu makkár čoavddus välljejuvvo, ja danne oahpaheapmi ii sáhte dahkkot njulgestaga olbmos olmui go olmmoš ii sáhte ovddalgihtii diehtit justa mo dilli lea. Sáhtášii maiddái dás lasihit, ahte olbmos lea gorutlaš máhttu go dovdá gokko lea buoremus vuodjit vel amas guovlluinge. Lea olbmo iežas hárbáneapmi ja vásáhusat mat leat dagahan ahte máhttu lea bisánan gorudii. Olmmoš oahppá buoremusat boazodoalu daid guovlluin gos doaimmat leat go doppe beassá ieš oaidnit ja dovdat.

Guovlluid mearkkašupmi

Go mun filbmejn Aillo ja su bearraša geasseorohagas davvin, de orui son doppe cuoŋománu rájes gitta golggotmánu rádjái. Son váccii skuvlla Fielvuonas dan áigge go sin eallu lei Sievjjus. Skuvlla sáhtii vázzit doppe go maiddái su eadni lea boazodoalus olles áigge, mii ii leat šat nu dábálaš boazosámenissonolbmuid gaskkas go eatnašat leat dienasbargguin boazodoalu olggobealde. Ailo oassálastá maiddái čakčabargguin ja boazodoalus leat jagiáiggitt mat bidjet vuodu boazodoalu doaimmaide. Filmmas *Ailo čavge davás* (Joks 2007á) dadjá Aillo eadni, Injá ahte lea dehálaš ahte son ja Ailo beassaba orrut davvin čakčat go boazodoallu lea doppe dan áigge, dahje nugo Injá lohká ahte «beassaba leat doppe go čakčabarggut álget».

Mearragáddi ja dat doaimmat mat dohko gullet ledje lunddolaččat Aillo guovddážis. Son lei mielde bargguin nugo misiid mearkumin, gámasuinniid čuohppamin, duljiid spiilemin, birgguid suovastuhttimin, suvdináiddiid divvumin, čohkkemin ealu čakčat ja njuovadeamen. Son lei dalle 11–12 jahkásaš, ja su duhkoraddamat govahalle mearragátte hommáid, nugo fanassárgun, duhkorasfanas ráhkadeapmi ja dainna stoahkan. Buot su mitalusat ja máidnasat ledje maiddái vásáhusat mearragáttis. Nuppebeales de Ailo omd. liikui stoahkat duhkorasskohteriin dan áigge go lei Guovdageainnus dálvet. Aillo duhkoraddamat, barggut ja mitalusat mat leat čadnon guvlui mitala ahte sus leat ruovttut guovtti sajis, nammalassii siseatnamis ja mearragáttis. Goappatge guovlluide leat čadnon árvvut ja dovdut, ja nu

guovllus lea stuorra mearkkašupmi mii fas nanne olbmo gullevašvuoda ja identitehta. Doppe leat máttut eallán ja nu dat ealáskahttet guovlluid. Aillo mitalus mo su áddjá vásihii ipmašiid Sievjju sullos, govve mo olbmot ain «ellet» guovlluin vaikke ieža eai leat šat eallimin:

Dieppe Buolát, dohko deaivá bieggá nu garrasit, buot biekkat. Oainnat doppe lei idjadeamen gáttis ovttá geađgeguoras gokko lea veahá suodji jus dattetge boahťa dálki, ja de dolasta ja dieppe leat čakčat oainnat hui sevdnjes ijat. Oainnat dál dat gal galgá idjadit, dál dat gal lea dolasteamen. Galgá bassit. Das lei suovastun biergu seahkas, válddii dan ja álggii bassit. Dál dat gal oaidná geat bat duo boahťiba, suhkkifatnasiin. Oainnat dalle dat gal eai lean vuos mohtorat gal vuos. Mun in muitte, áddjárøhkis lávii skohtermohtora, diekkár akslinga manai, das mas lea propealla, dainna dat lávii johtit oainnat. Ja dál gal oaidná boahťimin, jurddaša dat gal leat su olbmát. Dál dat gal gullá čievra bođii, oainnat dat lea nie dearbmi, čievra, ii soaba oaidnit gii bođii, gulai geđggiid, «gluhk...». Dál dat gal nu gullá go vázzá, «gluhk...». Bođiiga rásseráj, jurddaša dál son gal galggašii juo oaidnit ja de álggii das «kleh...», ja njuikkoda guovttebeallái dola nie, ja manai nuppe beallái dola ja geahččá ádjá don beallái dola ja nu fasttit «grh...» boraha dan. De gal lei ballán, válddii hillačoskka ja fáippui ja huškkui dan hila, ja de gal gulai go viehkaleigga vulos fatnasii, ja de gal juo manaiga ja álggiiga vuodjat, ja mañemuš ii oidnon go oaivvit ja «upp» de jávkkeheigga.

Muitalettiin, Ailo lasiha vel ahte son lea ieš fitnan dan guovllus gos su ádjá mitalus lea vuolgán. Ailo lea árrat guldališgoahťan mitalusaid ja máhťta maid ieš mitalit daid. Mitalusas lea sihke dihto olmmoš ja dihto guovlu. Ailo govahallá guovllu gos buot biekkat deivet ja gos leat hui sevdnjes čakčaijat, ja nu ilgadis dáhpáhus šaddá vel ilgadeabbon. Guovlu oažžu erenoamáš mearkkašumi Ailoi ja su lagaš olbmuide go mitalus lea čadnon dasa.

Mitalusain lea vissis vuoinŋalašvuohťa mii vuhtto das mo luondu ja olmmošlaš gaskavuodat ipmirduvvojit. Mitalusain ii leat dušše imašlašvuohťa, muhto dain lea eallinoaidnu guovddážiis nugo ahte olmmoš berre vándardit várrogasvuodain ja leat gozuid alde dilálašvuodain gos olbmot ellet (Nergård 2006: 78).

Béatrice Collignon lea dutkan makkár mearkkašupmi guovlluin leat Inuihťaide davvi Kanadas, geat ellet nomádaeallima mas bivdu lea váldodoaibma.

Son čállá ahte olbmuid vásáhusaid ja máidnasiid bokte šaddet duovdagat *memoryscape*⁴. Guovlu šaddá máilbmin gos eai leat dušše olbmot geat odne leat eallimin, muhto doppe leat maiddái sin máttut ja daid vásáhusat ja vuoiŋŋat (Collignon 2006: 99).

Siida doaimmahuvvo iešguđetlágan guovlluin. Jus olmmoš galgá sáhttit doaibmat buoremus láhkái dihto guovllus, de ferte leat guovllu máhttu. Boazosápmelaš ferte ee. diehtit mo boazu láhtte ja birge iešguđetlágan guovllus, nu ahte diehtá mo son galgá lámčit dili buoremus lámčái. Dasa lassin ferte maiddái dovdat johtolagaid ja siivvuid váikkuhusaid johtolahkii, ja dasto vel máhttit iešge hálddašit johtima dálkkiid ja siivvuid ektui. Guovllu máhttu mas dás lea sáhka, ii leat dušše diehtu guovllu birra, muhto dat eaktuda ahte olmmoš ferte máhttit doaibmat ja čoavdit hástalusaid mat čuožžilit iešguđetge dilálašvuodain. Connerton (1989: 102) gohčoda dán máhtu inkorporerejuvnon hárbhallamin, mii ii doaimma almmáge olbmo doaimmaheami haga. Máhttu spiehkasta skuvlamáhtus mas teaksta lea guovddážis oahpadettiin.

Skuvla- já árbevirolaš oahpaheapmi

Dehálaš oassi boazodoalu máhttofierrideamis lea oahpahit mánáid ieža árvoštallat goas bargu sáhtá dahkkot ja mo dan sáhtá buoremusat čoavdit. Iežas árvoštallan sáhttáge dušše dahkkot doppe gos doaimmat iešguđetge jagiáiggis čadahuvvojit. Mánáin lea odne váddáseabbo leat aktiivvalaš árvoštallit go sii eai leat nu ollu šat doppe gos boazodoallu doaimmahuvvo. Skuvlavázzi mánát šaddet dávjá leat geahččidilis johtima ja eará dehálaš dáhpáhusaid ektui boazodoallojagis, eaige beasa leat doaimmaheadjit. Dát billista eallinvuogi ja ealáhusa ovddas, mii dárbaša baicce áddejumi skuvlavuogádagas ahte boazodoalu iežas oahppoortnet ja oahppo-fievrrideapmi lea dehálaš (Nergård 2006: 84–91).

Vuokko Hirvonen (2003) lea dutkan mo skuvlareformma 1997, mas sámít ožžo sierra oahppoplána, lea váikkuhan oahpahussii. Son oaivvilda ahte:

⁴ Memoryscape is constructed with people's mental images of the environment, with particular emphasis on places as remembered places (Nuttall 1992: 39).

Árbevirolaččat skuvlla bargobeaiivi lea ordnejuvvon nu, ahte oahpahusdiibmu bistá 45 minuhta ja beaivvi áigge oahpahunvojit mánega sierra fága. Pedagogalaš jurddašeapmi vuodđuduvvá dien láhkái navdduide, ahte diehtu lea objektiivva, mii sirdojuvvo oahpaheaddjis dahje oahppomateriálas oahppái ja oahpahusa sisdoalu guovddážin lea fága dahje dieđa. (Hirvonen 2003: 101.)

Inkorporerejuvvon máhttu dahje gorutlaš máhttu ii sáhte leat objektiivvalaš. Go máhtu galgá ovdanbuktit, de ferte olmmoš geas lea dat máhttu dahkat dan ja nu dat lea gitta olbmos. Ruossalasvuodát skuvlla ja sámi árbevirolaš máhtuid háhkamis leat guovtteláganat. Mikkel Nils Sara (2003) oaivvilda, ahte servodagas odne leat stuorra vuordámušat, ahte skuvla galgá oahpahit árbevirolaš máhtu, muhto skuvla ii leat dasa gárvvis. Son čilge ná:

Ruovttu oahpahanáigi ja -vejolašvuohta lea oaniduvvon, ja seammás maiddá leat lassánan bearrašat main eai leat váhnemat ruovttuin barggus beivviid. Nu jorret skuvlla oahpaheapmái eanet vuordámušat ja odđa ovddasvástádusat, ja dasa gullá maiddá árbevirolaš sámi máhtuid oahpaheapmi. Muhto go skuvla ii leat ovdal dárbbahan diein beroštit, de leat sámi árbevirolaš máhtut dán áiggi skuvllain guhkkín eret gárvvisin láchčojuvvon dieđut ja máhtut. Skuvlii dat leat odđasat, go skuvllas leat iežas oami oahpahan- ja máhttoárbevierut. (Sara 2003: 123.)

Jearaldat lea maiddá, ahte lea go skuvllas oba vejolašvuohtage alddis okto oahpahit mánáide árbevirolaš máhtu. Vaikke skuvllas sáhtašii leat vejolaš oahpahit, de badjána dattetge jearaldat man muddui skuvla sáhtta dan dahkat. Nugo Hirvonen lea fuomášahtán, de ii leat skuvla luvvejuvvon oahppodiimmuin ja fágajuoguin, ja dat iešalddis lea hehttehussan árbevirolaš oahpaheapmái. Dieđu ollislašvuohta lea árbevirolaš oahpaheami dovdomearka, ja jagiáiggit stivrejit mealgat muddui goas makkárga barggut sáhttet dahkkot. Nubbi eará lea ahte oahppat árbevirolaš máhtu, nugo boazodoalu, gáibida ahte olmmoš ieš lea ollislaččat searvvis gos ealáhus lea lunddolaččat.

Loahppajurdagat

Boazodoallomáhttu lea árbevirolaš máhttu, man dovdomearka lea ee. ahte máhttu háhkkojuvvo bargguid bokte ja lea báikkálaš. Go servodatstruktuvrrat nugo omd. skuvlavázzin ii leat heivehuvvon boazodoalu johtima ektui, de

mánáin ii leat vejolašvuohta oassálastit boazodoallobargguin seamma ollu go ovdal. Dán čálloš lean geavahan Aillo dilálašvuođa, čájehan dihtii makkár doaimmat ja máhtut gávdnojit geasseorohagas maid mánná beassá oahppat. Eanaš mánát odne sirdet siseatnamii go skuvla álgá čakčat, ja Ailo lea erenoamáš dilis go sihke eadni ja áhčči bargaba boazodoalus, ja son beassá maid vázzit skuvlla mearragáttis dan áigge go sin bohccot leat doppe. Su eallin mearragáttis ferte danin gehččojuvvot dan ektui maid mánát boazodoalus galggašedje oažžut vejolašvuođa oahppat, go geahččá boazodoalu eallinvuohkin masa mánát galggašedje buoremus vuogi mielde ráhkkanahhttojuvvot.

Boazodoallomáhttu leage čadnon eallinvuohkáii, mii mearkkaša ahte lea váttis sirret máhtu olbmuid oppalaš eallimis dahje oaidnit máhtu aivve boazodoalu konkrehtalaš doaimmaheame ektui. Mánát leat čađat oahppan birrasiin gos barggut ja doaimmat leat iešguđetge jagiáiggis. Vuosttažettiin ohppet mánát oaidnit go vuos leat čuvodan ollesolbmuid geat leat čujuhan sidjiide ja nu fuomášahtán mearkkašahtti beliid. Maŋŋá go leat oahppan oaidnit, de lea nubbi lávki oahppat dovdat ja dádjadit, ja dalle mánát dávjá láidestuvvojit dilálašvuođaide gos ieža šaddet vásihit ja nu maddái ieža oahppat čoavdit čuolmmaid.

Otná servodagas gos stáhta politihkka váikkuha dasa mo ealáhusaid jođihit ja nu maddái boazodoalu, lea hástalussan bisuhit eallinvugiid nugo boazodoalu mii eaktuda ahte máhttu fievrriiduvvo árbevirolaš vuogi mielde. Ása Nordin oaidnu ahte boazodoallu lea eallinvuohki eaktuda ahte máhtut ain fievrriiduvvojit siiddain, báikedoaluin dahje guovlluin gos boazodoallu lunddolaččat jođihuvvo. Guovllu máhttu lea vuosttažettiin oahpásmuvvat duovdagiidda, ja oahppat mo olbmot ja bohccot buoremus lági mielde sáhttet doppe birget. Muitalusat guovlluid birra leat mielde ealáskahttimin daid, ja nu dat nannejit gullevašvuođa dohko.

Gáldut

- AGRAWAL, ARUN 1995: Dismantling the Divide Between Indigenous and Scientific Knowledge. – *Development and Change Vol. 26*, s. 413–439. Oxford: Blackwell Publishers.
- ANDERSEN, SVANHILD 2002: Innledning. – Svanhild Andersen (doaim.), *Samiske landskap og Agenda 21. Kultur, næring, miljøvern og demokrati*. Dieđut 1/2002, s. 5–22. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- COLLIGNON, BÉATRICE 2006: *Knowing Places. The Inuinnaït, Landscapes, and the Environment. Circumpolar Research Series No. 10*. Canadian Circumpolar Institute (CCI) Press.
- CONNERTON, PAUL 1989: *How societies remember*. Cambridge: University Press.
- DEI, GEORGE J. SEFA – HALL, BUDD L – ROSENBERG, DOROTHY GOLDIN 2000: Introduction. – George J. Sefa Dei – Budd L. Hall – Dorothy Goldin Rosenberg (doaim.), *Indigenous knowledges in global contexts. Multiple readings of our world* s. 3–17. Toronto: An OISE/UT in association with University of Toronto Press.
- EIRA, NILS ISAK 1994: *Bohccuid luhtte*. Guovdageaidnu: DAT O.S.
- HIRVONEN, VUOKKO 2003: *Mo sámáidahttit skuvlla? Reformma 97 evalueren*. Kárašjohka: ČálliidLágádus.
- HØJRUP, THOMAS 1989: *Det glemte folk*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.
- INGOLD, TIM 2000: Culture, nature, environment. *The perception of the environment. Essays in livelihood, dwelling and skill* s. 13–26. London: Routledge.
- INGOLD, TIM 2003: There is one: How an ecological approach can obviate the distinctions between body, mind and culture. – Andreas Roepstorff – Nils Bubandt – Kalevi Kull (doaim.), *Imagining nature. Practices of cosmology and identity* s. 40–55. Aarhus university press.
- JOKS, SOLVEIG – MAGGA, OLE HENRIK – MATHIESEN, SVEIN D. – HENRIKSEN, ISAK MATHIS 2006: *Reintallet i Vest-Finnmark*. Kautokeino: Samisk høgskole/Nordisk Samisk Institutt. – http://www.regjeringen.no/upload/kilde/lmd/nyh/2006/1185/ddd/pdfv/302106-reintallet_i_vest-finnmark_131206.pdf
- JOKS, SOLVEIG 2007a: *Boazodoalu máhtut áiggis áigái. Etniid doaibma árbevirolaš oahpaheamis boazodoalus*. Dieđut 3/2007. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta, Sámi allaskuvla.

- JOKS, SOLVEIG 2007á: *Ailo čavge davás/Sets Out North*. Dieđut video 1/2007. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta, Sámi allaskuvla.
- KALLAND, ARNE 2000: Indigenous knowledge: Prospects and limitations. – Roy Ellen – Peter Parkes – Alan Bicker (doaim.), *Indigenous Environmental Knowledge and its Transformations. Critical Anthropological Perspectives* s. 319–331. Australia: Harwood academic publishers.
- NERGÅRD, JENS-IVAR 2006: *Den levende erfaring. En studie i samisk kunnskapstradisjon*. Oslo: Cappelen forlag.
- NORDIN, ÅSA 2007: *RenskötseIn är mitt liv. Analys av den samiska renskötseInns ekonomiska anpassning*. Umeå: Vaartoe – Centrum för Samisk forskning, Umeå universitet.
- NUTTALL, MARK 1992: *Arctic Homeland. Kinship, Community and Development in Northwest Greenland*. London/Cambridge: Belhaven Press in association with Scott Polar Research Institute, University of Cambridge.
- ROLF, BERTIL 1995: *Profession, Tradition och Tyst Kunskap*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- RUOTSALA, HELENA 2005: In the Reindeer Forest and on the Tundra. Modern Reindeer Management and the Meaning of Local Ecological Knowledge. – *Culture and environments. Pro ethnologia 18* s. 23–48. Estonian National Museum.
- SARA, MIKKEL NILS 2003: Árbevirolaš sámi dieđut ja máhtut sámi vuodđoskuvllas. – Vuokko Hirvonen (doaim.), *Sámi skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O 97S hástalusaid? Reforpmá 97* s. 121–138. Kárášjohka: ČálliidLágádus.

Reindeer husbandry – knowledge from a livelihood

The article deals with the transmission of knowledge to children within reindeer husbandry. Reindeer husbandry, in addition to being an industry, is also a livelihood that influences the way children are learning traditionally. This traditional way of learning differs from the regular education system. In reindeer husbandry the context is important in the learning situation. By way of comparison, the teachings of subjects in the school setting are often far from the places to which they belong.

Therefore, places where the family herd is at that moment is important.

Children have to learn to distinguish between different kinds of reindeer and learn to travel in the landscape in different weather and travelling conditions. All this knowledge is connected to the places. Before children gain enough competence to travel alone, they have to learn to observe significant phenomena in the landscape. Their observations help them to take the right decision in every situation. Many places also have stories that children are told. Stories make places alive especially when the child knows the people who are the main characters in the stories.

Solveig Joks

Sámi allaskuvla

solveig.joks@nsi.no